

Tények és tévhitek a fehér akác első európai megjelenéséről

Prof. dr. Bartha Dénes – intézetigazgató egyetemi tanár, NYME EMK NTI

Tavaly a 77. alkalommal megrendezett Országos Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Kiállítás és Vásár területén erdészeti kutatóintézetünk képviselői kis csomagocskákkal kedveskedtek a látogatóknak. A csomagokban a fehér akác magjai voltak, s az ismertető cédulán többek között az állt, hogy „Több mint 400 éve Európában!”

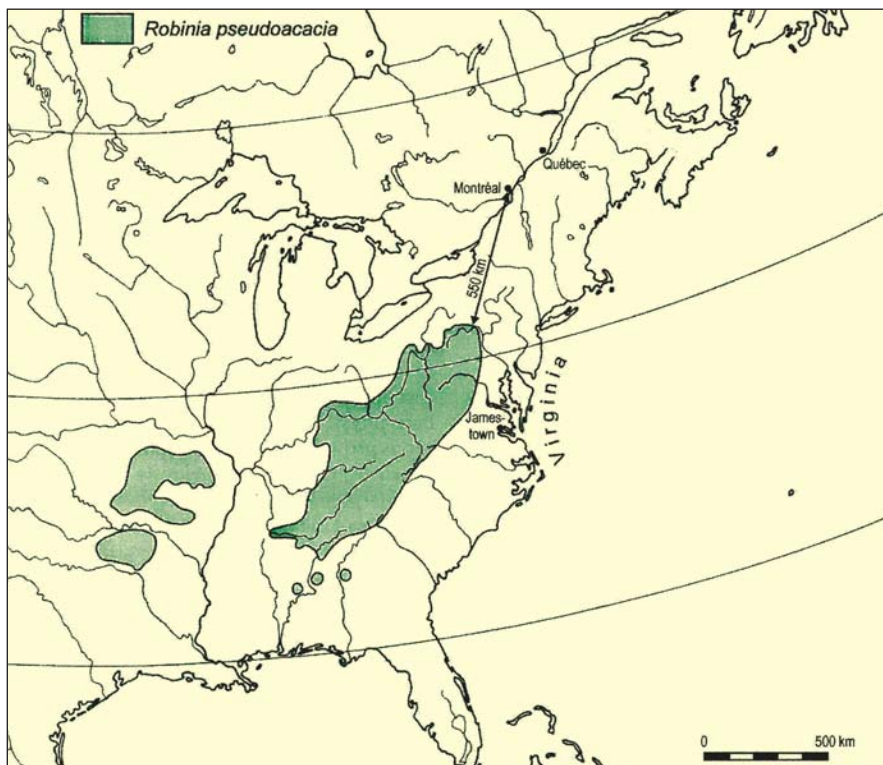
A szakmai köztudatban úgy él, hogy e fafaj 1601-ben került Európába, s akkor valóban helytálló lenne ez a kijelentés. *Keresztesi Béla* 1965-ben megjelent akácmonográfiájában találjuk azt a néhány rövid mondatot, amely aztán a félreértések kiindulópontja lehetett: „Az akác volt az első fafaj, amelyet Észak-Amerikából Európába áthoztak. 1601-ben hozta be Franciaországba Robin, a párizsi Botanikus Kert igazgatója, akinek a tiszteletére kapta aztán az akácnemzettség a *Robinia* nevet.” E mű tartalomjegyzékéből is kiderül, hogy szerzői sajnálatosan nem ismerték *Ernyey József*: *Az akácfa vándorútja és megtelepedése hazánkban* című 1926-ban, a Magyar Botanikai Lapokban megjelent terjedelmes tanulmányát, amely részletesen rámutat az előbbi kijelentések tarthatatlanságára, s sok egyéb érdekes adattal is szolgál. A közelmúltban ismét előkerült e téma, hazánkon kívül Németországban, *Fred-Günter Schröder* professzor kutatásai révén is végképp tisztulni látszik a fehér akác Európába kerülésével kapcsolatos korábbi torzult kép.

A francia felfedező expedíciók és egy titokzatos növény

Mint ismeretes, a fehér akác természetes elterjedési területe Észak-Amerikában nem ér az Atlanti-óceánig, így nagy valószínűséggel az első európai felfedező expedíciók tagjai még nem találkozhattak vele, mivel hódításaik a tengerparti zónára korlátozódtak.

Az első francia expedíció I. Ferenc király megbízásából, *Giovanni Verrazano* olasz hajóskapitány vezetésével, 1523–1524-ben valósult meg, tagjai a keleti part mentén egészen Új-Fundlandig eljutottak.

Tíz évvel később *Jacques Cartier* kapitány irányításával kezdődtek azok a



1. ábra: A fehér akác elterjedési területe az első fontosabb francia és angol településekkel

felfedezőutak, amelyeknek a mai Kanada területének részletes megismerését köszönhetjük. (Egyébként Cartiertől származik a Kanada elnevezés is.) Az első úton, 1534-ben Cartier elérte Labradort, a Szent Lőrinc-folyó torkolatát, de a folyóba még nem hatolt be. Második útján, 1535-ben a Szent Lőrinc-áramlat a korabeli indián faluig, Stadaconáig (a mai Québecig), és tovább egészen Hochelagáig (a mai Montréal területéig) sodorta, így a szárazföld belseje felé a partoktól 850 kilométer távolságra jutottak. Közben kapcsolatba kerültek az indián őslakossággal is, s 1536-ban bekövetkezett visszatérésük alkalmával nemcsak növényeket és állatokat vittek haza magukkal, hanem egy élő indiánt is, Donnacona irokéz törzsfőnök személyében.

Nagy valószínűséggel ekkor hozták be Európába a nyugati tuját (*Thuja occidentalis*), amelynek hancsából az indiánok teát főztek, s magas C-vitamin-tartalma miatt a tengerészek rettegett betegsége, a skorbut leküzdésére gondolta Cartier e fafajt hasznosnak. (A kor több természetudósa, például *Conrad Gesner*

1561-ben vagy *Charles Atrebatis l'Écluse* (Clusius) 1576-ban tudósított arról, hogy az „Arbor Vitae” nevű fontainebleau-i botanikus kertben a nyugati tujának legalább 1547 óta nő egy példánya.)

A harmadik expedícióra 1541-ben azzal a céllal indult Cartier, hogy a mai Québec környékén megalapítsa az első francia kolóniát. Ez a próbálkozás végül is a fellépő nagy nehézségek miatt kudarcba fulladt, s 1542-ben visszatértek Franciaországba. Ezzel a korabeli francia hódító próbálkozások a mai Kanada területén megszakadtak.

Csak több mint fél évszázaddal később indította Franciaország az újabb felfedező expedíciókat erre a kontinensre. 1603-ban *Samuel de Champlain* vezetésével eljutottak Észak-Amerika északkeleti részébe, s 1605-ben megalapították Port Royalt (a mai Új-Skóciában), 1607-ben pedig másodsorra Québecet.

A magukkal vitt jezsuita misszionáriusok tudományos tevékenységének köszönhetően számos növényfaj került ekkor az Újvilágból Franciaországba. A korabeli feljegyzések szerint a Kanadából Párizsba vitt, s ott termesztésbe vont fa-



2. ábra: Sokáig azt hittük, hogy a párizsi Jardin des Plantes fehér akác egyede az első Európába behozott példány

jok száma 1603-tól 1636-ig mintegy ötvenre emelkedett. Annak a valószínűsége azonban nagyon kicsi, hogy az ebben az időszakban Franciaországba vitt növények között a fehér akác is ott volt. Ugyanis az említett megtelepedések és a fehér akác legészakibb pennsylvaniai előfordulása között légvonalban 550 kilométer a távolság, s a két terület között akkor őserdővel borított dombságok és hegyek húzódtak (1. ábra). Abban az időszakban az új telepéseknek és a jezsuitáknak sem energiája, sem ideje nem maradhadt arra, hogy az előzőekben megadott távolságra felfedezőutakat tegyenek.

A kételkedés ellenére a párizsi Jardin des Plantes botanikus kertben tenyésztő, 7 gyökfő- és gyökérsarjából álló fehér akác (2. ábra) ismertetőtábláján a következőket olvashatjuk (3. ábra):

„A IV. Henrik idejében élt fatenyésztő és gyógyfűves ember, Jean Robin 1600 körül kapott néhány akácmagot Észak-Amerikából, amiket az Île de la Cité-n fekvő kertjében vetett el. 1630 tá-

ján Robin fia, Vespasien ültette át apja akácfáját a mai helyére. A fa föld feletti része már rég elpusztult, sarjai alakították ki a mai bokros formát, de azért ugyanarról az egyedről van szó.

A párizsi Viviani téren található egy másik Robin-ültette akác. Valamivel idősebb, mint a Jardin des Plantes-beli, így ezt tekintik a legöregebb párizsi fának. Az egyik Európába behozott első akácról van szó.”

Tudjuk, hogy a táblával ellátott sarjcsokor elődje már a 19. század végétől pusztulni kezdett, ez 1936-ban be is következett, s mára csak egy kb. két méter magas, betonnal kitöltött törzsrésze maradt fenn. Viszont a táblán is jelzett Viviani téren, a Notre-Dame közelében lévő kicsiny St. Julien le Pauvre templom mellett ma is látható az az akácegyed (4. ábra), amelynek ismertetőtáblája azt jelzi, hogy 1602-ben ültették (5. ábra).

Eredjünk nyomába annak, hogy a hazánkban is régóta hangoztatott el-

képzelés, miszerint a fehér akácot Jean Robin 1601-ben hozta volna Európába (Párizsba), valóban helytálló-e.

Jean Robin (1550–1629) 1590-től vezetett egy királyi kert a párizsi Île de la Cité-n a Dauphine tér közelében, ahol gyümölcsfák és zöldségfélék mellett dísznövényeket is termesztettek. Több – részben a fiával, Vespasien Robinnal együtt készített – növénylista származik ebből a kertből, és ezek szerint 1601-ben az Észak-Amerikából származó növények közül még csak a nyugati tuja fordult ott elő. 1623-ban viszont már 8 tengerentúlról származó fás szárú faj szerepel a listán, de közöttük a fehér akácot mégsem találjuk. Jean Robin halála után fia vette át a kert vezetését, amelynek növényanyagát 1636-ban a Jardin de Roi-ba, a XIII. Lajos uralkodása idején 1633-ban alapított botanikus kertbe ültették át.



4. ábra: A St. Julien le Pauvre templom melletti öreg akác

1635-ben jelentette meg Jacques Cornut orvos és botanikus a *Canadensium Plantarium Historia* című köny-



3. ábra: A Jardin des Plantes akácfájának történetét bemutató tábla



5. ábra: Ma már tudjuk, hogy nem ültették 1602-ben a Viviani téri akácfát



6. ábra: Az „*Acacia Americana Robini*” képe Cornut művében, amely nem a fehér akácról készült

vét, amely valójában csak egy kertleírás, s a kötet anyagát vélhetően az említett botanikus kertekben gyűjtötték össze. A címben furcsaság az is, hogy a mintegy száz ismertetett exotikus növénynek csak alig fele származik Észak-Amerikából, a többi, nagyobb részarányt kitevő faj keleti elterjedésű.

A könyv 171. oldalán kezdődik a 64. fejezet, amelynek címe: *Acacia Americana Robini*. Ebben a fejezetben ismerteti a szerző a már a középkor óta ismert, Egyiptomból származó akáciákat, majd ezek után a következő olvasható: „Észak-Amerika is rendelkezik egy fajjal ebből a családból, ami a kertjeinkben szépen virul, s a habitusa, valamint a virágai, illetve leveleinek kecsessége miatt nagyon kedvelt.” A 172. oldalon a növény képét is közlik (6. ábra). Mind a képen, mind a szövegben viszont olyan bélyegek is szerepelnek, amelyek alapján jogunk van megkérdőjelezni, hogy a Cornut-féle növény a fehér akác. Ezek a bélyegek röviden a következők: a hajtások sűrűn serteszőrűek, a termés tüskés felületű, egyszemű és zárt, a virágzatok felegyenesedők, a virágzási idő augusztusra esik.

A részletes jellemzést és képet azonban több mint háromszáz évig senki sem analizálta alaposan, ezért mindenki úgy gondolta, hogy Cornut a fehér akácot Robinék kertjeiben láthatta, s létezése onnan került át a köztudatba. Mivel ez nagy valószínűséggel nem igaz, akkor mi is lehetett Cornut növénye? A leírás és az ábra leginkább a lágyszárú (!) keserű édesgyökérre (*Glycyrrhiza ebinata*) emlékeztet, amely többek között nálunk

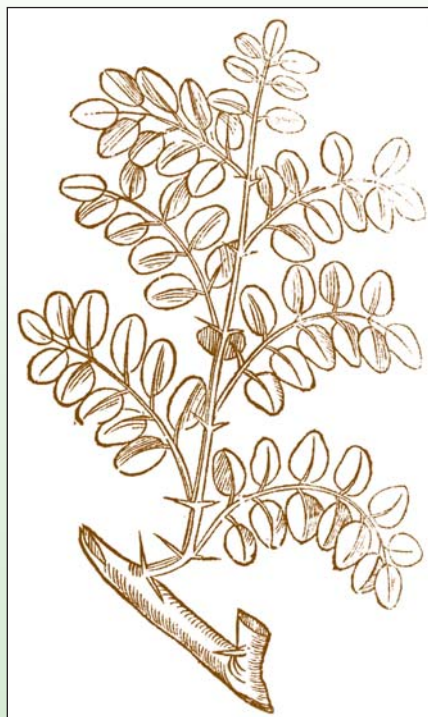
a Nagyalföld ártéri gyomtársulásaiban, mocsaraiban is él, s szára a sok szilárdítóanyagtól „kissé elfásodik”!

Ekkora tévedést nehéz elhinni, de sajnos a korabeli fűvészkönyvek nem voltak mentesek attól, morfológiai, fenológiai és elterjedésbeli torzítások egyaránt voltak. Csak egy példa az utóbbira: maga Cornut írja a 91. oldalon az „*Apocynum Majus Syriacum rectum*”, azaz a selyemkóró (*Asclepias syriaca*) kapcsán, hogy annak származási helye Elő-Ázsia (Szíria), holott e növény valójában Észak-Amerikában honos.

A fehér akác felbukkanása Angliában

A 16. század második felében Észak-Amerika felé irányult Anglia érdeklődése is. 1584-ben *Walter Raleigh* beutazta a tengerpartot Chesapeake Bay és Cape Hatteras között, s az általa meghódított földsvágot angol gyarmatnak nyilvánította, majd elnevezte Virginiának. A virginiai kolónia komoly ültetvényeket létesített, amelyekben elsősorban dohányt termesztettek.

Abban az időszakban élt a kertész *John Tradescant* (kb. 1570–1638) is, akinek tevékenységéről 1610 óta léteznek feljegyzések, s tudjuk, hogy élénk kapcsolatot ápolt a gyarmatosítók vezetőivel. 1611 őszén két hónapos utazást tett Nyugat-Európában, ahol többek között Jean Robint is megismerte, akivel azt követően gyakran cserélt növénye-



7. ábra: Az „*Arbor siliquosa Virginiensis spinosa*” Parkinson művében, a fehér akác első biteles ábrázolása

ket és magokat. Tradescant – gazdag főurak megbízásából – több kertet létesített Angliában, majd 1629-ben vásárolt magának egy nagyobb telket London központjában (Lambeth), ahová sok növényt hordott össze. Növénykatalógust is megjelentetett 1634-ben, amelyben először tűnik föl a „*Locusta Virginiana arbor*” név. (A fehér akác köznapinameve hazájában mind a mai napig „Black Locust” vagy „Honey Locust”.) Többen úgy gondolták, hogy Tradescant Robintól kaphatta a növényt vagy a magot, de a korábbi okfejtések miatt ez az elképzelés is meghiúsulni látszik.

John Parkinson brit botanikus az, aki 1640-ben *Theatrum Botanicum* címmel kiadott művében a fehér akác első részletes leírásával szolgált. De a helyzetet bonyolítandó, Parkinson átvette a Cornut-féle növényleírást is „*Pseudoacacia Americana Robini*” névvel, amelyhez ezt fűzte: „Én foglalkoztam egy bizonyos indiai tövises, hüvelytermésű fával, melyet néhányan *Acacia*-nak hívnak, amit azonban én *Pseudoacacia*-nak nevezek más néhány hasonló fával, amit Virginia kolóniában *Locust*-nak mondanak.”

Egy másik növénye az „*Arbor siliquosa Virginiensis spinosa*” névre hallgat, amelynél ez áll: „Egy fát kaptunk mi Virginiából, ami Tradescant mesternél rendkívüli magasságúra nőtt.” Nem kétséges, hogy ez utóbbi a fehér akác, amelynek ábráján csak egy leveles hajtást láthatunk (7. ábra). Ennek magyarázatát meg is adja Parkinson: „Mi ezen a fán még soha nem láttunk virágot és termést, azonban a hüvelytermések, amiket kaptunk, az aranyeső terméséhez hasonlóan laposak, viszont annál hosszabbak, vékonyabbak és sötétebbek, bennük a magok pedig szürkén csillogóak és laposak voltak.”

A *Robinia pseudoacacia* jelenléte Tradescant lambeth-i kertjében az előbbieket követőekben nem kétséges, s így 1634 az első év, amikor e faj első európai jelenléte bizonyítottan vehető, s 1640 az az időpont, amikor az első egyértelmű jellemzése készült. Az, hogy a magok mikor és hogyan jutottak Virginiából Tradescanthez, sajnos nincs dokumentálva, ezért erről csak feltételezéseink lehetnek.

Az Európába hozatal lehetséges legkorábbi dátuma Virginia alapítási éve, 1606 lehet. Viszont ismételt hangoztatni kell, hogy a fehér akác nem él a tengerparton, a Potomac folyó mentén Loudoun County-ban, folyásirányban kb. 80 kilométerre kezdődik előfordulása az első zuhatagok után, amelyek a hajózó kutatók számára bizonyára akadályokat jelentettek. S az is megkérdő-

jelezi még a korai behozatalt, hogy Parkinson 1629-ben megjelent *Paradisus terrestris* című művében még nem említi a fehér akácot, holott Tradescant kertjéből már ott sok különlegességet mutatott be. Így a fehér akác Angliában, s ezzel együtt Európában való első felbukkanásának az időpontja 1630 vagy az azt követő évek lehetnek.

Epilógus

A meglehetősen szerteágazó kérdéskörből annak bonyolultsága, összetettsége miatt csak néhány fontosabb moz-

zanatot emeltünk ki, amelyek alapján valószínűsíthető, hogy a fehér akácot nem a franciák, nem 1601-ben, s nem első fajokként hozták be Észak-Amerikából Európába, hanem az angolok az 1630-tól kezdődő években már sokadik fajfajként.

Érdekes, hogy a problémakör bizonyos részleteit egyébként Linné is ismerte, az 1737-ben megjelent *Hortus Cliffortianus* című művében már foglalkozik ezzel, s számára is egyértelmű, hogy a Cornut-féle növény nem a fehér akác volt. Mindezek ellenére az 1753-

ban megjelent *Species Plantarum* című alapvető művében a fajtát *Robinia pseudoacacia*-nak nevezte el. E név mai használatakor azonban tudnunk kell, hogy az kétszeresen is hibás. Egyrészt azért, mert a nemzetségnév annak a Jean Robinnak a nevéből származik, aki nem hozta be, nem hozatta be, nem ültette e növényt, a fajnevet pedig Parkinson révén egy olyan növénytől vette, amely biztosan nem a fehér akác volt. A név azonban ott szerepel a botanikai nomenklatúra bibliájának 722. oldalán, s ezáltal szent és sérthetetlen. ❁

AZ ERDŐGAZDÁLKODÁS HATÁSA AZ ERDŐK BIOLÓGIAI SOKFÉLELÉSÉGÉRE – Korda Márton (szerk).

A Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság az utóbbi néhány évben több tartalmas és terjedelmes kiadvánnyal segítette a természetközeli erdőgazdálkodás/természetvédelmi erdőkezelés térhódítását. Így Frank Tamás és Szmorad Ferenc tollából a Védett erdők természetességi állapotának fenntartása és fejlesztése című kötetet, illetve Csiszár Ágnes és Korda Márton szerkesztésében az Őzönvények visszazorításának gyakorlati tapasztalatai című tanulmánygyűjteményt vehetünk nemrég kézbe.

A most napvilágot látott impozáns kiadvány olyan tanulmányokat tartalmaz, amelyek az erdőgazdálkodás hatását elemzik erdeink biodiverzitására. Az A4-es formátumú, közel 700 oldalas, szépen illusztrált és esztétikus megjelenésű kötet 47 szerző 32 tanulmányát adja közre. A kötet szerkesztője, Korda Márton, az Erdőmérnöki Kar Növénytan és Természetvédelmi Intézetének fiatal oktatója, aki az egyes élőlénycsoportok szakavatott ismerőinek írásait öt nagy fejezetbe csoportosította.

Mindezeket az a tanulmány előzi meg, amely a korábbi erdőművelési ismereteink sommázata, s a jelenlegi erdőgazdálkodási módokat tekinti át, tisztázza az alapfogalmakat és szakkifejezéseket, közös nevezőt teremtve erdésznek és nem erdésznek egyaránt. Az első fejezetből megtudhatjuk, hogy az erdőgazdálkodás milyen veszélyforrást jelent az erdei nagybombákra, a mohas és zuzmóközösségekre, illetve a zárt er-

dők és a felnyíló erdők lágy szárú növényfajaira. Mindezeket túl a szerzők javaslatokat is adnak az egyes élőlénycsoportok védelmi lehetőségeire.

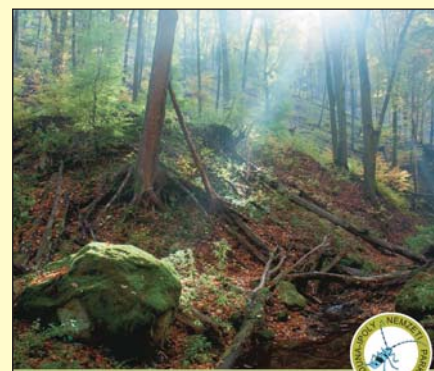
A második fejezet hasonló megközelítésben az állatvilág képviselőit veszi górcső alá, külön tanulmányok foglalkoznak a hangyákkal, a szaproxilofág bogarakkal, a herbivor rovarokkal, a talajfelszín ragadozó ízeltlábúival, az indikátor szerepű lepke- és egyenesszárnyú fajokkal, az erdei kis vízfolyások és egyéb vizes élőhelyek élőlényeivel, a madárvilággal, a kisemlősökkel és az erdőben természetvédelmi problémákat okozó idegenhonos inváziós állatokkal. Mindezekhez egy külön fejezetben négy esettanulmány kapcsolódik, amely a hődon, a szigetközi futóbogarakon és két lepkefajon keresztül a korábbi természetkárosítás tanulságait is boncolgatja.

A negyedik fejezet az élőhelyek védelme területén olyan időszerű témákat taglal, mint a lécek szerepe az erdőgazdálkodásban és az erdők természetvédelmi kezelésében, az erdei mikroélelőhelyek védelmi lehetőségei az erdőgazdálkodás során, valamint az ártéri erdők és cserjések, a patak menti ligeterdők, a láperdők és lápcserjések, illetve az erdőssztyepp-erdők kezelésének szerteágazó problémaköre.

Az ötödik fejezetként ide kapcsolódó esettanulmányok szerteágazóak, a beerdősülő területekről, a szegélycserjésekről, a cserhátú spontán regenerálódó közösségi jelentőségű élőhelyekről, az Őrségi Nemzeti Parkban az erdei biodiverzitást meghatározó tényezőkről, a Keszthelyi-hegységben bekövetkezett feketefenyő-pusztulás természet-

védelmi következményeiről, a zánkai száraz tölgyesekben végzett szálasalásokról olvashatunk benne.

Ma, amikor az erdőtervény tervezett módosításában nagyon sok olyan javaslatot találunk, amelyek esetleges érvényre jutásuk alkalmával többek között az erdei biodiverzitás megőrzését is veszélyeztetik, célszerű, ha a döntés-előkészítők és döntéshozók figyelmét nem kerüli el ez a kötet. Rajtuk kívül ajánlhatjuk a hazai erdőkkel való bánás jó irányba való elmozdulását szorgalmazó erdész kollégáknak, továbbá biológusoknak, ökológusoknak,



Az erdőgazdálkodás hatása az erdők biológiai sokféleségére



természetvédőknek, a környezeti nevelésben serénykedőknek, s minden erdőért aggódónak. A tanulmánykötet anyaga digitális formában is elérhető: <http://hu.li-feinforests.eu/downloads/17>.

Dr. Bartha Dénes